

SZEGEDI TUDOMÁNYEGYETEM

IRODALOMTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

Gellérfi Gergő

ALLÚZIÓS TECHNIKA ÉS MŰFAJI HATÁSOK IUVENALIS SZATÍRÁIBAN

PhD értekezés tézisei

Témavezető:
Dr. Nagyillés János

**Szeged
2015**

Értekezésemben a Iuvenalis szatíráiban felfedhető párhuzamokat és allúziókat, illetve az egyes irodalmi műfajok hagyományának tükröződését vizsgálom. Az intertextualitás jelentősége Iuvenalis költeményeiben nagyobb, mint addig bármikor a római verses szatíra hagyományában, sőt bizonyos szatírái esetében nem túlzás műfaji játékról beszélni sem. Feltételezésem szerint egyes műfajok szövegeit a költő jól körülhatárolható funkcióval használja, s bizonyos szatírái értelmezését e műfaji szempontokat is bevonó vizsgálat újabb színekkel gazdagíthatja, de akár szerkezetük pontosabb megértéséhez is hozzájárulhat. A párhuzamok, allúziók és egyéb hatások mellett azokat a szöveghelyeket is vizsgálom, ahol Iuvenalis bizonyos műfajokra vagy konkrét szövegekre reflektál, mivel gazdagítják eddigi képünket arról, hogy milyen technikával és főleg milyen céllal használt fel a költő bizonyos műfajokat, szerzőket vagy műveket.

A téma kutatása nem új keletű: Iuvenalis és az irodalmi elődök kapcsolatának vizsgálatában néhány rövid, átfogó összefoglalás mellett¹ több részletes, egy-egy műfaj hagyományának hatására koncentrált elemzés is született. Martialis epigrammáinak hatásával a 19. század végén Wilson, majd a 20. század közepén Colton foglalkozott részletesen, az epikus hagyomány felhasználásával Curtis, az e műfajhoz kapcsolódó emelkedett stílussal pedig Scott, s e vizsgálatok más műfajokat is érintettek, Nardo például a 6. szatírában megjelenő elégikus hatásokat elemezte.² Teljes, részletes áttekintés azonban mindeddig nem született a témában. Céloom hozzájárulni egy teljesebb és árnyaltabb kép kialakításához. Vizsgálódásom során felhasználom olyan korábbi munkák eredményeit is, melyek pusztán a párhuzamok feltárására törekedtek, de elmulasztották azok értelmezését, illetve kontextusba helyezését. E munkák a párhuzamokat már rögzítették, értekezésemben ezért nem adok listát róluk, csupán azokkal foglalkozom, melyeket új szempontból értékelek, s eddigi értelmezésüket kiegészítem, illetve azokkal, melyeknek ismertetése az érvelés szempontjából szükséges.

¹ Pl. G. HIGHER: Juvenal's Bookcase. *AJPh* 72 (1951) 369–394; G. B. TOWNEND: The Literary Substrata to Juvenal's Satires. *JRS* 63 (1973) 148–160.

² H. L. WILSON: The Literary Influence of Martial upon Juvenal. *AJPh* 19 (1898) 193–209; R. E. COLTON: *Juvenal's use of Martial's epigrams: a study of literary influence*. Amsterdam 1991; S. CURTIS: *The Exploitation of the Epic Realm by Roman Satirists*. Glasgow 2002; I. G. SCOTT: *The Grand Style in the Satires of Juvenal*. Northampton 1927; D. NARDO: *La sesta satira di Giovenale e la tradizione erotico-elegiaca Latina*. Padova 1973.

Értekezésem bevezető fejezetében a célkitűzések megfogalmazása s az életmű áttekintése mellett röviden foglalkozom az elmúlt fél évszázad Iuvenalis-kutatásában kiemelt szerepet játszó ún. *persona*-elmélettel, melynek legfontosabb elemei: az életrajzi szempontok teljes kizárása, a hiteles ábrázolás megkérdőjelezése, Iuvenalis, a költő és a satírák narrátorának szétválasztása, beleértve azt is, hogy a költő és a narrátor morális értékrendje, valamint az ábrázolt témához való viszonyulása eltér egymástól. A *persona*-elmélet, bár vitathatatlanul hozott eredményeket a Iuvenalis-kutatásban, több szempontból is meglehetősen problematikus, amit az elmélet kritikusaira támaszkodva mutatok be. Éppen ezért értekezésemben az elméletet fenntartásokkal kezelem, s a *persona* kifejezés használatát kerülöm, s emellett bizonyos esetekben nem zárkózom el bizonyos életrajzi kérdések felvetésétől sem. Ezek a szempontok természetesen a *persona*-elmélet legfontosabb eredményének megfelelően *többször* lényegtelenek a satírák értelmezése szempontjából, egyes esetekben viszont feltehetünk bizonyos Iuvenalisszal mint történeti személlyel kapcsolatos kérdéseket, melyek megválaszolása tanulságokkal járhat a források és előképek vizsgálatában.

A második fejezetben bukolikus és elégikus szövegek Iuvenalis satírjaira gyakorolt hatásával foglalkozom: konkrét szövegszerű párhuzamok mellett további kapcsolódási pontot jelent e műfajok jellemző, az invektív satíráktól egyébként idegen témáinak, motívumainak beépítése. A bukolika és elégia együttes tárgyalására az ad alkalmat, hogy, mint elemzésemben kimutatom, a két műfajt összeköti a párhuzamok és allúziók alapvető funkciója: a satírákban ábrázolt Róma s a költői műfajok idealizált világa közti kontrasztteremtés. A bukolikus költészet szövegszerű párhuzamait illetően egy Calpurnius Siculus-hely mellett elsősorban Vergilius eclogáit vizsgálhatjuk, míg az elégia esetében különösen két szerző, Ovidius és Propertius hatása kiemelkedő.

A harmadik fejezet középpontjában nem egy műfaj, hanem egy szerző szövegeinek hatása áll: ezek Martialis epigrammái, melyek több szempontból is kapcsolatot mutatnak a satírákkal. A fejezet elején áttekintem a téma kutatástörténetét, melyben a 19. század vége óta szélsőségesen eltérő nézetek születtek a párhuzamok döntő többségét véletlennek és természetesnek tartó Friedländertől a Iuvenalist egy „kissé áthangolt Martialisként” értelmező Masonig. Ezt követően bemutatom a két szerző művei közt felfedezhető párhuzamok típusait.

A negyedik fejezetben azt tekintem át, hogy hogyan és milyen mértékben mutatható ki Iuvenalis szatíráiban bizonyos prózai munkák hatása. A vizsgálat tárgya itt három kiemelkedő szerző: az auctorként és államférfiként egyaránt megjelenő Cicero, a szatírákban sűrűn ábrázolt kor, a Kr.u. 1. század történetét megörökítő Tacitusszal, illetve az egyes kutatók által a szatírákíró tanárának tartott Quintilianus, akinek *Institutio oratoria* című retorikai kompendiumát Iuvenalis bizonyíthatóan használta, s emellett a Quintilianusnak tulajdonított *Declamationes minores* hatásával is foglalkozom.

Az ötödik fejezet az epikus költészet Iuvenalis szatíráira gyakorolt hatásának bemutatását készíti elő olyan szöveghelyek vizsgálatával, ahol Iuvenalis mítoszokra vagy egyes mitológiai alakokra utal, különös tekintettel azokra, melyek irodalmi előzményei azonosíthatóak. Ezt ars poeticájának egy fontos kitétele teszi szükségessé: programversében elsősorban azt utasítja el, hogy bármilyen, jellemzően mitológiai tárgyú műfajban alkosson. Ez áll az eposzírástól való tartózkodása hátterében is: bár használja az epika irodalmi hagyományát, imitálja stílusát és egyes formai jegyeit, műfajául mégis a szatírárt választja, mivel célja a valóság közvetlen ábrázolása.³ Az ötödik fejezetben azzal a kérdéssel foglalkozom, hogy hogyan jelenik meg a mitológiai fikciótól való elzárkózás motívuma és költői attitűdje, milyen irodalmi előzményei vannak, hogyan fogja fel Iuvenalis a mítosz és a valóság viszonyát – ennek vizsgálatába a tragédiaköltészetet is be kell vonnunk –, s végül hogy ad teret mégis életművében a mitológiának, mindenekelőtt a világkorszakok mítoszának, mely három könyvének egy-egy költeményében is megjelenik, mindhárom alkalommal eltérő módon. A fejezet zárásaként a 13. szatíra egy – túlzás nélkül mondhatjuk – évszázadok óta vitatott szöveghelyének problematikáját és a hellyel kapcsolatos saját hipotézisemet ismertetem, mely szerint összetett mitológiai utalás rejlik a kérdéses szakasz hátterében.

A hatodik fejezetben a szatírák és az eposz kapcsolatával foglalkozom, mely jóval szorosabb, sokrétűbb az addig tárgyalt műfajokénál, ráadásul azoktól eltérően valódi műfaji hatásról is beszélhetünk: Iuvenalis egyes szatírái esetében az eposzköltészet hatása jócskán túlmutat az egyszerű párhuzamokon és allúziókon. Epikus hatásokkal foglalkozó tanulmányában Winkler kiemeli, hogy Iuvenalis minden addiginál közelebb hozta a két műfajt egymáshoz, s az epikus költészet és a szatíra ötvözésével új, egyedi költészetet

³ Természetesen a *valóság* alatt nem az objektív, hiteles valóságábrázolás eredménye értendő, hanem az, amit Iuvenalis műveiben valóságként kezel és jelenít meg.

teremtett,⁴ míg Bramble új műfajfogalomról, Iuvenalis „forradalmáról” beszél.⁵ Teljes joggal: Iuvenalishoz a szatíra addigi hagyományában soha nem látott szerepet kap a műfaj, ugyanakkor a költő határozottan elutasítja, hogy maga eposzt írjon. Az elzárkózás s az eposzköltészet Múzsája, Calliope nevetségessé tétele⁶ ellenére Iuvenalis költészetét – különösen annak korai szakaszában – alapjaiban határozza meg ez a kapcsolat. A fejezet elején az eposzírás visszautasításának gesztusával foglalkozom, s hogy hogyan foglalja a költő mégis a műfaj irodalmi hagyományát költői programjába, majd bemutatom, hogyan alkalmazza műveiben az epikában stíluskövetelménynek számító *genus grande* sajátosan átformált változatát. A szövegszerű párhuzamok bemutatása után a 4. és a 12. szatírával foglalkozom, melyeket egyrészt sokat vitatott és kritizált szerkezetük köt össze, másrészt pedig az a tény, hogy az epika hatása mindkét költemény esetében kiemelten fontos, sőt utóbbi esetében a költemény struktúrájával kapcsolatos kérdések megválaszolásához is hozzájárul.

Értekezésem hetedik fejezetében a témám szempontjából legfontosabb szatírával foglalkozom részletesen. A 3. szatírában az eposz, a bukolikus költészet és a martialis epigrammák hatása egyaránt érvényesül, s tökéletes összhangban valósul meg. E hatások vizsgálata nem csupán a szatíra interpretációjához járul hozzá, hanem egyúttal lehetőséget teremt arra is, hogy a korábbinál pontosabb képet alkossunk a költemény legnagyobb részét képező monológot elmondó *interlocutor*-ról, Umbriciusról, s az alak mögött felfedezhető irodalmi forrásokról. Túlzás nélkül állíthatjuk, ez a szatíra, az *interlocutor* beszéde nyújtja a legaprólékosabb képet a iuvenalishi költészet hanyatló Rómájáról: nem az erkölcsi és társadalmi hanyatlás egy-egy aspektusára koncentrálnak, hanem a maga teljességében ábrázolja a várost. De nem csupán Umbricius beszéde érdemes vizsgálatra, hanem az *interlocutor* alakja is, aki a teljes szatíragyűjtemény legösszetettebb figurája, így aligha meglepő, hogy több, nemcsak egymástól eltérő, hanem részben egymásnak ellent is mondó interpretációja látott napvilágot. A fejezetben a korábbi nézetekre támaszkodva saját értelmezésre is kísérletet teszek: megvizsgálom a szatirikus narrátor és az *interlocutor* viszonyát, a karakter beszédét meghatározó motívumokat és jellemvonásokat, a történeti Umbricius-alak feltételezésének lehetőségét, valamint a lehetséges irodalmi forrásokat.

⁴ M. M. WINKLER: The Function of Epic in Juvenal's Satires. In: *Studies in Latin literature and Roman history V*. Ed. C. Deroux. Bruxelles 1989, 427.

⁵ J. C. BRAMBLE: *Persius and the programmatic satire: a study in form and imagery*. Cambridge 1974, 172–173.

⁶ Juv. 4, 34–36: *incipe, Calliope. licet et considerare: non est / cantandum, res vera agitur. narrate, puellae / Pierides, prosit mihi vos dixisse puellas.*

KÖVETKEZTETÉSEK

Az értekezésemben kifejtett részproblémák, egy-egy szöveghelyhez kapcsolódó értelmezések alapján általános tanulságokat is levonhatunk az irodalmi hagyomány iuvenalisi felhasználásával kapcsolatban.

A prózairodalom, melynek képviselői közül három szerzőt emeltünk ki, mindenekelőtt forrásanyagként szolgál a költő számára – de nem csak neki: a historiográfiai hagyomány a befogadó számára is nélkülözhetetlen a satírák bizonyos utalásainak megértéséhez. Bár legalább egy, azóta elveszett történeti mű egyes részeinek feldolgozását is okkal feltételezhetjük, a legfontosabb történeti forrás Iuvenalis számára kétségkívül Tacitus, akinek *Historiae*-ját és *Annales*-ét is használja, s nevének említése nélkül utal is a szerzőre a 2. satírában, ahol Otho-ábrázolásának hiányosságát kritizálja.

A satírák és az *Institutio oratoria* közti tematikus, illetve szövegszerű egyezések, párhuzamos gondolatok és átemelt metaforák arról tanúskodnak, hogy Iuvenalis ismerte és használta Quintilianus munkáját. Cicero speciális eset: a satírákban elsősorban nem allúziókban hivatkozott *auctor*, hanem a római történelem egy elismert szereplője, ugyanakkor Iuvenalis költői munkásságára is reflektál, s ebben a minőségében még az egyébként vele „azonos oldalon álló” Cicero sem kerülheti el, hogy a satirikus gúny céltáblája legyen. Így ábrázolása ugyanúgy kettős, mint Quintilianusé, akinek alakja a 6. és a 7. satírában jelenik meg: a szónok esetében vagyoni helyzete – továbbá egyes értelmezések szerint második házasságkötése – nyújt alapot satirikus támadásra. Műve a satírákban felhasznált történeti tárgyú munkákhoz és a Cicero-életmű megjelenéseivel hasonlóan nem kap központi szerepet egyetlen hosszabb szakaszban sem, s csak elvétve találkozunk szövegszerű párhuzamokkal. Így a prózai szerzőkről összességében elmondható, hogy szövegeik az intertextualitás szempontjából kisebb szerepet játszanak a satírákban, mint az értekezésemben vizsgált költői műfajok irodalmi hagyománya.

A satírák bukolikus színezetű elemei és elégikus párhuzamai egyaránt szemléltethetik az idealizált, valamint a satírákban valóságosként feltüntetett, az invektíva célpontjává váló emberi viselkedésformák, illetve baráti és szerelmi kapcsolatok közötti ellentétet, de Iuvenalis olykor nagyobb léptékű témák esetében is használ intertextuális kontrasztokat. A 3. satíra bukolikus kerete a város romlottságát, élhetetlen mivoltát, rómaiatlanságát teszi kézzelfoghatóvá: Umbricius Meliboeusként kényszerül elhagyni otthonát, s attól egy sajtószerű, a civilizációtól fertőzött *locus amoenus*ban vesz végső búcsút. Itt e költői szándék komplex párhuzam formájában valósul meg, másutt viszont

ehhez elég egyetlen szöveges allúzió is: a 2. satíra Propertiusra visszavezethető *esse aliquos manes* szavai például a hagyományos római vallást állítják szembe a kor kiüresedett vallásosságával. Iuvenalis célja tehát nem e költői szövegek parodizálása, mint ahogy megteszi az eposz esetében, hanem Róma hanyatlásának ábrázolásakor teremtenek kontrasztot e műfajok idealizált világával.

Ami az epigrammaköltészet párhuzamait illeti: bár legalább egy Catullus-allúziót is felfedezhetünk az életműben, döntő többségében egyetlen szerző, Martialis hatásáról beszélhetünk, akivel Iuvenalis különösen szoros irodalmi kapcsolatban áll, hiszen ugyanazt a várost és ugyanazt a társadalmat ábrázolják, verseikben közös témák, azonos személy(nev)ek, párhuzamos motívumok jelennek meg. A hatás azonban elsősorban a *miről* és nem a *hogyan* szintjén érvényesül, hiszen – bár Iuvenalis számos ponton olyan témákat, jelenségeket dolgoz fel, melyeket korábban Martialis is – az ábrázolás módja eltérő. A satírában erősebb a morális tartalom, a szellemesség helyére az *indignatio* lép, s a Martialisnál az epigramma természeténél fogva önmagukban álló témák, jelenetek Iuvenalis invektívájában szélesebb összefüggésbe kerülnek: így például a háza leégésén hasznot hajtó gazdag történetét Martialis „önmaga kedvéért” meséli el, nála önmagában zárt egységet képez, a 3. satírában viszont egy tágabb kontextus része lesz: narratív eszköz Róma társadalmi igazságtalanságainak illusztrálására. A martialisi anyag felhasználásának módja igen változatos, de alapvetően jellemző rá – ha nem is kivétel nélkül –, hogy vagy külön lexikai vagy külön tematikai-gondolati párhuzamokról beszélhetünk: előbbiek többnyire eltérő összefüggésben vagy morális tartalommal jelennek meg, míg az utóbbiak teljesen átalakított megfogalmazásban. Martialis hatásának jelentősége a 3. satírában a legnagyobb: érvelésem szerint e költeményben szorosabb a kapcsolat a két szerző között, mint eddig gondolták, s bilbilisi epigrammaköltőt joggal nevezhetjük a mű egyik legfontosabb ihletőjének.

Egyetlen másik műfaj irodalmi hagyománya sem olyan fontos Iuvenalis életművében, mint az eposzköltészeté, annak ellenére, hogy programversében többször is visszautasítja annak lehetőségét, hogy maga is epikus műveket írjon. Ennek legfőbb oka az eposz tematikája, mely nem felel meg a kítűzött célnak, a közvetlen valóságábrázolásnak, mivel a történeti eposz értékítélete szerint hízalgő, hazug költészet, mint az kiderül a 4. satírából, a mitológiai epika pedig tárgya természeténél fogva még annyira sem lehet alkalmas erre. A valóság ábrázolásának programja meghatározza a költő mitológiához való viszonyulását is. Bár számos mitológiai elemet találunk műveiben, a szóhasználat vagy egyes mitológiai alakoknak tulajdonított viselkedés segítségével Iuvenalis gyakran

demitizálja ezeket az alakokat és történeteket, ahogy az például a tolvaj és kereskedő Iasonnal vagy a felesége haláláért könyörgő Amphionnal történik. A mitológia világához tartozó alakok „színre vitele” jellemzően két cél valamelyikét szolgálja: az ábrázolt alakok vagy egy a szatírákban támadott kortárs ellenpólusát jelentik, ezzel szemléletesebbé téve az invektíva célpontjának hitványságát, vagy a kontextusa nélkül egyszerű aláfestő mitológiai utalásnak tűnő említés valamilyen többlettartalommal egészíti ki az adott szakaszt.

Az összetett mitológiai betétek viszont nem jellemzőek a szatírákra. Ez alól csupán egyetlen kivétel van: a görög-római világkorszakmítosz, melyre Iuvenalis többször utal, két szatírájában pedig – teljesen eltérő módon – egy-egy hosszabb szakasz alapját képezi. A világkorszakok mítoszának kiemelt szerepe annak tudható be, hogy minden más mitológémánál alkalmasabb a múlt és jelen közti kontraszteremtésre, mely nem csupán a mitológiai irodalmi hagyomány felhasználásának elsődleges funkciója, hanem általánosságban a iuvenalisi szatírák egyik központi motívuma is. Ezt az ellentétet, ahogy azt több vonatkozásban is megfigyelhetjük, Iuvenalis nem csupán pozitívan és negatívan értékelhető karakterek, cselekedetek, illetve viselkedésformák, hanem több ízben bűn és bűn között is megrajzolja. A költői ítélet szerint a jelen a múltnál, a valóság pedig az irodalomnál ebben a tekintetben is rosszabb, hiszen ahogy azt többször is egyértelművé teszi, az irodalom – s e vonatkozásban mindenekelőtt a tragédia műfaja kerül elő – sosem ábrázolt oly súlyos bűnöket, mint amilyeneket a kor embere elkövet. Éppen ezért kell a szatíra műfaját választania, mert kizárólag ez alkalmas korának ábrázolására.

Az eposzírás visszautasítását ez motiválja: ahogy több szatírájából kiderül, magát a műfajt a költő értékeli, csak hogy korának nem erre van szüksége. Jól mutatja ezt az eposzköltészet általa ábrázolt helyzete is: a műfaj társadalmi megbecsültsége már a múlté, a költők többsége csapnivaló műveivel untatja közönségét, s az sem tudja megőrizni integritását, aki valóban tehetséges, mert, mint Statiusnak is, be kell állnia a hízelgők sorába. Mivel azonban magának a műfajnak az értéke nem kérdéses számára, az eposz irodalmi hagyományáról nem mond le, sem a hozzá kapcsolódó emelkedett stílusról, melynek használatára, mint azt programversében bizonyítja is, tehetsége feljogosítja. A stílus azonban sosem marad tisztán epikus, Iuvenalis újra és újra megtöri azt valamilyen közbevetéssel, a demitizálást szolgáló elemmel vagy egyszerűen egy oda nem illő kifejezéssel.

Ezt gyakran megfigyelhetjük talán legvitatottabb költeményében, a 12. szatírában, melyet számos kritika ért: Iuvenalis legrosszabb szatírájának, sőt, a római irodalom egyik

legfurcsább alkotásának nevezték, mely olyan, mint egy rossz vicc.⁷ A szatírárt elmarasztalók szerint az egyik legnagyobb problémát a vers szerkezete jelenti, melyet értelmezésem szerint alapvetően műfaji szempontból tehetünk világossá. A költemény négy szerkezeti egysége közül az elsőt és a harmadikat, azaz a nyitányt és a 83–92. sort, annak a környezetnek és élethelyzetnek leírását, melyben a narrátor őszinte hálaadó áldozatát bemutatja, a bukolikus költészetre jellemző elemek és értékek határozzák meg, éles kontrasztban a szatírában megjelenő két másik közeggel, a vagyonszerzésért az életét kockáztató kereskedő és a barátság hagyományos értékeit semmibe vevő örökségvadászok világával, melyek leírásában az epikus elemek dominálnak. A szatíra struktúráját az ellentétek határozzák meg: egyfelől a költő által bemutatott őszinte, illetve az örökségvadászok által a haszonszerzés érdekében felajánlott hálaadó áldozat kontrasztja, másfelől pedig a szatírák epikus elemekkel ábrázolt római valósága és az attól a költeményében távolra helyezkedő narrátor bukolikus színezetű közege közötti ellentét.

Bár ahogy a 12. szatíra példája mutatja, az eposzköltészet hatása az életmű egészében megmarad, különösképpen az 1. könyvben erős. A könyvet nyitó programversben Iuvenalis ugyan elutasítja a lehetőséget, hogy eposzt írjon, a műfaji hagyomány s az epikusan emelkedett stílus használatát viszont programjába foglalja. E szempontból mind közül a legfontosabb a 4. szatíra, mely eposzparódiájával nem csupán Domitianus és az őt körülvevő emberek hitványságát mutatja be, hanem a sajátos múzsainvokáció *res vera agitur* mondatával egyúttal a hízelgő udvari költészetet, azon belül is a történeti eposzt is az invektíva célpontjává teszi.

A 12. szatírához hasonlóan a 4. szatírárt is rengeteg kritika érte szerkezete miatt, sőt vannak, akik mai formájában két egymáshoz illesztett töredéknek tartják a verset, míg mások, ha nem is vitatják el a mű egységességét, csak laza kapcsolatot fedeznek fel a Crispinusról szóló első szakasz és a Domitianusnak szánt hatalmas rombuszhalról szóló második (34–149) közt, mely a kutatás egyöntetű állásfoglalása szerint eposzparódia.⁸ A szatíra általam helyesnek tartott értelmezéséhez azonban épp a két nagy szerkezeti egység közötti kapcsolat feltárása vezet el. A mű szerkezetének összetartó erejét a két központi alak, Crispinus és Domitianus közötti kapcsolat adja, mely három pilléren nyugszik: a nagy hal közös motívuma és a két karakter párhuzamai mellett a kisebb és nagyobb bűnök

⁷ E. COURTNEY: *A Commentary on the Satires of Juvenal*. London 1980; U. KNOCH: *Die römische Satire*. Göttingen 1982, 92; W. C. HELMBOLD: Juvenal's Twelfth Satire. *CPh* 51 (1956) 15–16.

⁸ A 4. szatíra 1957 előtt kutatástörténetét összefoglalja: W. S. ANDERSON: Studies in Book I of Juvenal. In: *Essays on Roman Satire*. Princeton 1982, 232–234.

bemutatásának kettősségén. A Crispinus bemutatását követő eposzparódiában Domitianus alig szerepel közvetlenül, uralmának jellegzetességei és tanácsadói bemutatása által viszont már szinte teljes lesz a róla alkotott kép, mire elérkezünk a lesújtó zárlethez, a császár legnagyobb bűne, a népirtás felidézéséhez. Domitianus jellemét Iuvenalis tizenegy tanácsadójáén keresztül világítja meg (72–118), akiket e helyen csupán röviden jellemez, ám egyikük, az 1. szatírából már ismert Crispinus ennél jóval részletesebb bemutatást kap a szatíra első szakaszában, innen ismerhetjük meg igazán, milyen emberekkel veszi körbe magát a császár. A tanácsjelenetben viszont Iuvenalis nem emeli ki Crispinust a többi közül, semmi nem utal arra, hogy bármilyen szempontból fontosabb lenne a másik tíznél, s nem is hitványabb náluk, csupán egy a sok közül, a szatírárt nyitó hosszú jellemzés bármelyikükről szólhatna. Crispinus jelenléte a tanácsban alapvető fontosságú a költemény egységes egészként való értelmezése szempontjából: a szatíra bevezető szakaszát az eposzparódiában történő, másodszori megjelenése motiválja.

Az irodalmi hagyomány újrafelhasználását tekintve a legösszetettebb képet a 3. szatíra mutatja, melynek középpontjában az életmű legösszetettebb alakja, Umbricius beszéde áll. A hipotézisem szerint részint Martialis, részint a Kr.u. 1. századi császári *haruspex*, Umbricius Melior által ihletett *interlocutor* úgyszólván kétszeresen is Róma esszenciájává válik: a tradicionális értékeket és erkölcsöket hirdető, ámde gyarló város jelenik meg személyében. Avagy más megközelítésből nézve ugyanezt: Umbricius valóban a lehető legteljesebb Róma-ábrázolást adja, a hibák egy részét szavainak tartalmával, más részét pedig az azokból kirajzolódó jellemével mutatja be – egy szatíráköltő stílusában, Martialistól ismert tartalommal, egy *haruspex* maszkját öltve magára. A műben a különböző irodalmi hangok tökéletes harmóniája valósul meg: Umbricius egy megszenteltelenített *locus amoenus*-ban tárja fel a szatírának megfelelő modorban azokat az okokat, melyek új Aeneasként készítenek menekülésre görögök által megszállt városából, egy olyan városból, mely meglehetősen emlékeztet a Martialis epigrammáiból kibontakozó Róma képére. Azaz a műfaji hatások szempontjából a 3. szatírárt Iuvenalis teljes életműve miniatűrjének tekinthetjük. Akárcsak az életmű egészében, itt is kiemelten fontos az eposz, a bukolikus színezetű elemek a romlott város és az ártatlan vidéki lét közti ellentétet jelenítik meg, s bár jóval kisebb mértékben, de más műfajokba tartozó alkotások hatása is tetten érhető. Az irodalmi előképek közül tematikai szempontból Martialis áll a legközelebb Iuvenalis szatíráihoz, éppen ezért kulcsszereppel bír az életmű egészében éppúgy, mint a 3. szatíra Umbriciusának monológjában.

Ez az összetett hatásrendszer, az eposzsal bőségesen átítatott s más műfajok hagyományának lenyomatát is magán viselő szatíraköltészet tekinthető Iuvenalis alkotói munkássága egyik legfontosabb jellegzetességének. Elődeihez hasonlóan a római verses szatíra utolsó képviselője ismételten megújítja a műfajt: amellet, hogy a horatiusi és persiusi utat elhagyva visszatér a luciliusi gyökerekhez, egymást érő intertextuális játékaival, az irodalmi hagyomány a korábbinál jóval változatosabb felhasználásával újszerű szatíraköltészetet teremt. Jogosan beszélhetünk tehát Iuvenalis forradalmáról, mely mindenekelőtt abban áll, hogy az őt megelőző irodalom roppant széles spektrumát használja fel s építi be költészetébe: szatíráinak „*farragóját*”, azaz vegyes takarmányát nemcsak a változatos témák, hangok és motívumok alkotják, hanem a prózai művek, az elégia, a bukolika, a martialis epigrammaköltészet és mindenekelőtt az eposz irodalmi hagyománya is.

Saját publikációk jegyzéke

I. Iuvenalis szatíráival kapcsolatos publikációk

a) Idegen nyelven

1. Quintilian's Influence on Juvenal's Satire 1. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae* 52 (2012) 165–171.
2. The Use of Statues to Represent Moral Decay in Juvenal's Satires. *Acta Classica Univ. Scient. Debrecen* 48 (2012) 117–124.
3. Scholarly Polemic: Bartolomeo Fonzio's Forgotten Commentary on Juvenal. In: *Transformations of the Classics via Early Modern Commentaries*. Brill Intersections 29. Leiden 2013. 111–123.
4. The Institutes of Oratory as Inspiration and Source for Juvenal. *Graeco-Latina Brunensia* 18 (2013) 85–93.
5. On the Sources of Juvenal's Satire 3. In: *Sapiens ubique civis*. Budapest 2015. 107–119.

b) Magyar nyelven

1. Iuvenalis kilencedik korszaka. *Antik Tanulmányok* 54 (2010) 271–282.
2. A morális válság ábrázolása szobrok szerepeltetésével Iuvenalis szatíráiban. In: *Irodalom és képzőművészet a római császárkorban*. Agatha XXVI. Debrecen 2012. 75–84.
3. Iuvenalis és Propertius: A kontrasztteremtés egy eszköze a Szatírákban. *Corollarium* 1 (2013) 60–68.
4. Quintiliani verba Iuvenalis accipiat? In: *Szöveg és hagyomány*. Piliscsaba 2013. 83–94.
5. Sulcum deducit harena – Iuvenalis 1. szatírája zárlatának értelmezéséről. *Corollarium* 2 (2014) 36–42.
6. Iuvenalis 3. szatírája és az interlocutor Umbricius irodalmi forrásai. *Antik Tanulmányok* 58 (2015) 37–67.

c) Szövegkiadás bevezetővel

1. Bartolomeo della Fonte: Annotationes in Iuvenalem. *Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae*. (megjelenés alatt)

II. Iuvenalis szatíráival kapcsolatos konferenciaelőadások

a) Idegen nyelven

1. *Bona, campus, vela – Juvenal and Quintilian*. Előadás a brnói „Laetae Segetes III” c. nemzetközi konferencián. 2012.
2. *Bartolomeo Fonzio's Annotationes in Iuvenalem*. Előadás a Nemzetközi Neolatin Társaság (IANLS) 15. konferenciáján, Münsterben. 2012.
3. *Who is Umbricius? – On the Sources of Juvenal's Satire 3*. Előadás a szegedi „Sapiens Ubique Civis” c. nemzetközi konferencián. 2013.

b) Magyar nyelven

1. *A szobor mint a morális válság ábrázolásának eszköze Iuvenalis satíráiban.* Előadás a debreceni „Irodalom és képzőművészet a korai császárkorban” c. konferencián. 2011.
2. *Della Fonte Iuvenalishoz írott megjegyzései.* Előadás a *Hungaria Latina* Magyarországi Neolatin Egyesület 2012. évi konferenciáján.
3. *Lehetséges quintilianusi hatások Iuvenalis első satírájában.* Előadás a X. Magyar Ókortudományi Konferencián. 2012.
4. *Epikus satírák.* Előadás a XI. Magyar Ókortudományi Konferencián. 2014.

III. Egyéb klasszika-filológiai tárgyú publikációk

a) Idegen nyelven

1. Troy, Italy, and the Underworld. *Graeco-Latina Brunensia* 17 (2012) 51–61.

b) Magyar nyelven

1. Adnotationes ad Pharsaliam. In: *Corollarium. Acta Universitatis Szegediensis Acta Antiqua et Archaeologica Supplementum XIII.* Szeged 2011. 55–59.
2. A pridianum-típusú dokumentumok mikro- és makrostruktúrájáról. *Aetas* 27/4 (2012) 22–30.
3. A Pharsalia Trója-jelenetének forrásairól és értelmezéséről. *Antik Tanulmányok* 57 (2013) 125–135.

IV. Egyéb klasszika-filológiai tárgyú előadások

a) Idegen nyelven

1. *Caesar in Troy.* Előadás a brnói Masaryk University „Literary Crossroads” c. nemzetközi konferenciáján. 2010.
2. *Information management through elementary data clusters: New observations on pridianum-type Roman statistical documents.* Előadás a kósi „IC-ININFO 2011” c. nemzetközi konferencián.

